

В. КОРОЛІВ
(В.Старий):

1862²

НАРОДНІЙ ГЕРОЙ
**СИМОН
ПЕТЛЮРА**

(спроба характеристики).

Серія біографічна,
Число 2-ге.

Товариство "ЧАС",
Київ - Прага.

1919.

В. КОРОЛІВ
(В. Старий):

УКРАЇНСЬКІЙ НАРОДНІЙ ГЕРОЇ
СИМОН ПЕТЛЮРА.

Товариство „ЧАС”
КИЇВ—ПРАГА
1919.

Од серця, переповненого невимовним жалем, присвячую цю скромну працю світлій пам'яті великого фанатика-патріота, Голози Дирекції Т-ва „Час“, Віктора Дмитровича Петрушевського, який братерськи-широ любив Симона Петлюру й згубив свою благородну голову під кулями московських катів-большовиків, боронячи інтереси Української культури.

Перша мета, з якою було написано цю брошуру, полягала в тому, щоби ознайомити чеське громадянство з особою нашого Національного Героя, ім'я якого вже на початку 1919-го року здобуло собі дуже широку, але поверхову популярність скрізь за кордоном. Тим-то, коли до Чесько-Словацької Республіки приїхали наші офіційні представники, то перше питання, яке їм ставили Чехи, завжди було про Симона Петлюру. Навіть ті люди, що до того часу майже нічого не чули про Україну взагалі, вже знали ім'я її сучасного героя й доконче хотіли найсамперед довідатись про його в подробицях: якого він походження, яке його військове минуле, яке було оточення, в котрому він зростав, нарешті, який він має зовнішній вигляд і т. д. В дальший час, при зустрічі з політичними й громадськими діячами, з робітниками преси і т. п. людьми різних інших національностей Європи, також доводилося неодмінно відповідати на ці ж самі питання.

От же треба було дати чужинцям як найскоршу відповідь, і давати не тільки так, щоб окреслити лише саму постать видатної людини в рямцях її особистого життя, але й зхарактеризувати ту загальну атмосферу життя народнього, яка могла витворити цю легендарну постать.

Цю спробу характеристики Головного Отамана Республіканського Війська України, зроблену з зазначених вище мотивів, і подаємо українському громадянству. Спочатку її було видано майже одночасно в кількох перекладах один-по-одному, в мовах: чеській, французькій, англійській, німецькій, італійській. Є надія, що брошура ця вийде ще по сербському й хорватському.

В українській мові випускаємо її майже без змін, бо, хоча те, що писалося для інформації чужинців, багатьом нашим людям може бути й добре знаним, од-же гадаємо, що й поміж новітніх українців є ще чимало таких, які не досить добре уявляють собі недавнє минуле з історії визвольної боротьби свого народу.

Подані в книжці факти в деяких дрібних деталях не до-ціла точно відбивають дійсність. Причиною тому були обставини написання цієї брошури. Азтор її сидів у Празі, не мав на похваті жадного справочного матеріялу (хоча би української преси), не міг перевірити фактів, бо в той час вже не було жадного звязку України з Західною Європою. Тобто мусив все писати, покладаючись виключно на власну пам'ять.

Сподіваємося однак, що до того часу, поки ще не написано більш детальної біографії Великого Сина Нової України, допущені азтором невірні незначні помилки не гратимуть помітної ролі при загальному ознайомленні чужої й нашої людности з особою національного Українського Героя.

З технічних причин ця брошура виходить у світ лише у вересні.

За цей час Симон Петлюра, про якого вже навіть французи говорять що його величезну популярність можна порівняти лише з популярністю Бонспарта. *)

*) Лист Жана Пеліє до Гюстава Герве („Tribune Libre de Nationalités“, N 9, 1919).

написав своєю шаблею не сторінки, а цілі томи новітньої історії України. По сей день він — в безустанному вогні, оточений з трьох боків ворогами, безстрашний, незтомний, криштально-чистий — стоїть без заміни й відпочинку на своєму недосяжно-високому посту.

Страшно подумати: якої надмірної сили, якої казкової енергії треба бути повним, щоби такий довгий час тримати в одних руках бурхливо-кипучу Долю 40-мільйонного народу та ще при тих божевільних обставинах, коли, окрім лютих ворогів з чужого табору, — один по одному встають з гурту найближчих співробітників, з гурту тих товаришів, яких С. Петлюра обдаровував безмежним довір'ям, — свої вороги, що жалять його в п'яти, загрожуючи знищити наслідки всієї його великої праці! . . .

В лютому автор цієї брошури писав, що Симон Петлюра „в свідомості народній дорівнявся або й переріс відомих з історії героїв України“, але вже тепер, через сім місяців —, ми маємо право сказати, що в галереї Будівничих Української Самостійної Республіки Симонові Петлюрі безперечно належить перше місце.

Це не понижує слави бугших героїв наших, але ж зоворить про той високий щабель, на який зумів стати наш новітній герой.

Чи ж з'умієш ти, Народо Український, оцінити все, що вже зроблено ним для щастя Рідного Краю, чи ж з'умієш ти віддячити своєму ліпшому Синові за всю його надлюдську працю для твого добра? . . .

ВИДАВНИЦТВО.

В житті кожного народу бувають часи, коли колективна воля всієї людности прагне досягнути якогось одного бажання; коли весь народ проймається однією великою ідеєю, до найвищого ступня напружує свою духову міць, вщерть переповнюється ентузіазмом, що вже межує з фанатизмом. В ті великі і разом величні часи, якими знаменується доба нового відродження нації, — народ творить своїх героїв. І нещаслива та нація, у якої в подібний час не з'явиться такий ватажок, що він не був би цілковитим втіленням душі народньої и не відчував би чітко й ясно кожного удару пульса своєї нації. То — отара без пастиря, то — стихія, що нею не керує розум; через те і нація та стає нездатною до самостійного творчого життя, бо тільки холодний розум перетворює в цінність руйнуючу силу стихії . . .

Історія українського народу має багато блискучих сторінок, одведених заслуженим національним героям, що для своєї доби були справжнім символом колективних змагань народніх. Богдан Хмельницький, Іван Сірко, Петро Дорошенко і. т. п. — все то дійсні народні герої, яких витворила й вчасно поставила перед себе національна стихія українська, яким звеліла: „Веди!“ — і які дійсно вели и дово-

дили свій народ до високої мети, що нею в той час він був переповнений вщерть.

Але . . . то імена давно забутих славних днів, коли земля була повна казковими багатирями, мітичними постатями, лицарями зацними без остраху і ганджу. І, здавалося, вже не нам — правнукам давно-померлих поколінь, може судити доля знову стати очі-в-очі проти булої легенди. Не мріялося, що доведеться нам побачити в дійсності й на живому житті пересвідчуватись в реальності велетенських подій, оповитих серпанком казки і фантазії. Таке розмірене, таке замкнуте в рямці спокійної праці, тихої й буденної, було наше життя, що ми могли тільки дивуватись та поштиво схиляти голову перед героями розуму, перед великими творцями загально-людських, хоча-би й на ґрунті національному положеннях, духових цінностей.

Але-ж життя схотіло і нам, дітям ХХ-го століття, дати повторення минулого. Через велику війну народів, через ті гіперболичні струси, що їх зазнали ми, — і нам довелося побачити не мало дійсних титанів — героїв. Побіч з цілою безліччю скромних, тихих і непомітних, що, мовчки, з повним розумінням свого обов'язку, тисячами гинули на полях бойовища, боронячи своєю кров'ю рідній край, довелося бачити й улюблених проводирів широких мас. Ми бачили, як побожно схиляла вся нація свою голову перед своїми обранцями, як ішла вона — одноцільно-спаяна — на страшну боротьбу, згідно з наказом цих обранців. Бачили ми в дійсному житті тих, кого народ — увесь народ — обдарував своїм сліпим, безмежним довіррям і твердо, ніби в якомусь релігійному захопленні, сказав своє могутнє: „Веди!“

З таких, найвизначніших героїв української нації в наш час, — обранцем всього народу в проводирі до здійснення найкращих народніх мрій, — і є теперішній національний герой український — Симон Петлюра. Це — та людина, для якого у всього

сільського люду і у всьому війську українському немає іншої назви, як „батько“. І як це дивно нам, його сучасникам і щоденним знайомим, особистим його приятелям і ворогам, людям, що вкупі з ним часто й довгі часи робили нудну и непомітну роботу, — бачити нині, що в цьому скромному нашому товаришові живе незнаний нам дотепер великий дух, широкий розмах, безмежна сміливість і упертість в досягненні великих ідеалів!

Хто з нас доглядів в часи примусового сну нації, що в цій постаті сухорлявого юнака з блакитними, лагідними очима, мало-помітній в колі інших постатей робочої української інтелігенції, куняє приспаний Великий Дух? Хто сподівався, що, запалений духом нації, той великий дух Симона Петлюри загориться таким ясным і яскравим світлом, що стане провідною зорею для всього українського народу на шляху до визволення з ярма неволі?

Мабуть ніхто.

Було звичайне, буденне життя — і в ньому звичайною людиною, подібною до багатьох своїх товаришів, виглядав і Петлюра. — І тим більша тепер наша радість, що дола судила нам і ту попередню помилку і надто приємну змогу в помилці тій на-віч переконатись . . . Тепер лише бачимо ми, що Симон Петлюра — дійсно казковий герой, який в свідомості народній дорівнявся або й переріс відомих з історії народніх героїв України . . .

* * *

Син простого козака, нужденної и убогої людини, що мусіла заробляти собі гіркий хліб, будучи візником у Полтаві, — Симон Петлюра зазнав ще за дитячих літ багато біди та злиднів. Сім'я була велика, а батьківські заробітки надто незначні. Та й справді: на що міг сподіватися візник у такому маленькому, глухому й сонному кутку, яким була Полтава 30—40 літ тому?!

Та, зазнавши на собі, як тяжить над людиною брак освіти, старий Петлюра конче хотів вивести бодай дітей своїх на ширший шлях життя. З останнього пнувсь він, щоб дати їм освіту: і одного за одним віддавав синів своїх до місцевої бурси — найдешевшої школи того часу.

Десятилітнім хлопчиком вступив в Полтавську бурсу й Симон.

В ті часи духовна школа по всій бувшій Росії майже не одрізнялася від тої, що так майстерно була змальована Помяловським в його знаменитих „Очеркахъ Бурсы“, а потім талановито окреслена й в начерках другого письменника, М. Потапенка. Рутинна в системі навчання, мертвотна, одірвана від життя наука, яку треба було „клепати“ від слова до слова по архаїчних підручниках; брудна обстановка провінціального болота, „домостроївські“ погляди на виховання, суворі кари за найменчу випадкову провину, бійка в класі вчителями, бійка під час відпочинків поміж всіма бурсаками, — все це тяжким намулом осідало на ніжні дитячі душі. Багатьох юнаків нівечила ця неприродна атмосфера ще в той час, коли тільки починали розпускатись бруньки молодих паростків їхньої психики; багатьох викинула геть, за облавок життя в образі тих недоучків та недодумців, що або наповняли потім кадри сільських дячків та паламарів, або просто виходили розбішаками на великий шлях життя. І тільки невелика частина дітей переходила ці торттури не зм'ятою, не зломаною. Це переважно ті щасливі натури, що здібні були жити ніби подвійним життям: формальним — шкільним, і власним світом мрій, в яких творили собі нові, принадані обрії. Це — або якісь діти-філософи, або діти-поети.

До таких щасливих натур належав і Симон Петлюра. Заплакане біляве личко маленького на зріст хлопчиська завжди мало блискучі очі; завжди

було готове до усмішки, дотепного жарту, якоїсь розривки, — ніби вся та каторжна обстановка бурсацького життя в школі й обстановка домашніх злиднів зоставалася десь ó-біч, не стосувалася до нього безпосередньо.

Але час минав; хлопець підростав і потроху посувався далі по шаблях довгої та нудної науки. Вже юнаком в духовній семінарії, куди вів шлях з бурси, бачимо Петлюру в лавах „безпокійних елементів“ шкільної молоді. В ньому прокидається й зростає дух незадоволення й шукання, що не хоче коритись задушливій атмосфері семінарського життя, а за це сувора школа карає його безжально й намагається зробити кінче слух'яним. Одже їй в цьому не щастить. Навпаки, — вона сама несвідомо кидає в його молоду й чулу душу ті заборонені зерна протесту, що згодом пускають таке глибоке коріння, яке утворює потім для всієї його істоти одну пряму лінію, що й веде його життя по сей день.

При всіх своїх негативних сторонах, полтавські духовні школи, як і взагалі подібні школи того часу по всій Україні, невільно були вогнищами щирого, так би мовити, природнього демократизму й стихійного українського націоналізму.

В тих школах, які вкупі з Петлюрою довелось перейти й авторові цих рядків, ми не бачили „панських“ дітей, а назва „панич“ була призириливо-ганебною назвою для тих хлоп'ят, що мали якийсь намір стати вище над загальною масою школярів виключно на підставі того, що їхні батьки займали чи ліпші посади поміж урядовцями, чи мали товщу кешеню. Вся-ж малеча бурсацька була або селянського, або робітничого коліна й ростворялась в основній масі дяківських та полівських синів. А тим часом і ця головна маса паростків „дзвонарської шляхти“, або — як часто дражнили бурсаків паничі з гімназій — „ісусова піхота“ — вона так само майже нічим не одріжнялася від селянської маси.

Наше сільське духовенство, що мусіло все своє життя провадити в безпосередніх стосунках майже виключно з селянством, — здебільшого й працювало вкупі з селянами на ниві та на току. Тим-то воно не тільки зливалося психологічно з селянською масою, а жило цілком всіма її інтересами, додержувало сільських звичаїв, побуту, мови і. т. п. Діти духовенства та й все інше бурсацтво під час літніх та інших відпочинків знов-таки товаришували виключно з селянськими хлопцями й відрізнялися від них лише більшою заможністю та деякою культурністю. Одже всі ці безпосередні стосунки з демосом надавали всій бурсі, а потім — семінарії типового мужичого колориту, трохи облагородженого умовами життя в місті та освітою. Але-ж тут повністю жила любов до всього національного, питомого. Незважаючи на глузування деяких навчителів з Москви, не зважаючи на примусове навчання виключно на мові московській, — по-за уроками бурса незмінно вживала у всіх випадках рідної мови; на кожній перерві лунала українська пісня, бо семінари й бурсаки, — що й по сей день заслужено зберігають славу добрих співаків, — свідомо тією славою пишалися. І ці два елементи національного духу — мова та пісня — утворювали настільки могутню українську стихію, що навіть само вчительство під впливом учнів несвідомо українізувалося. Часами українізувалося настільки, що викликало здивування всяких петербурзьких Синодальних ревизорів, які зле розуміли той „руській языкъ”, що ним розмовляли учителі полтавських духовних шкіл.

А, крім того, з-поміж учительства з'являлись иноді й свідомі патріоти, що потроху — в міру можливості — прищеплювали своїм учням ще більшу любов до рідного краю.

Тим-то в ті часи семінарії були схованками українського національного духу, що віяв там невпинно, хоча й не дуже помітно для „недреманого ока” царських русификаторів. Бурсаки купували або привозили

з дому українські книжки, один-по-одному списували в зшитки національні пісні, потаємно добували — іноді навіть через вчителів, як, наприклад, через улюбленого діворою навчителя співу в полтавській семінарії., І. М. Ризенка, — галицьку пресу, нелегальну лише через те, що вона була в мові українській. Семінари впорядковували по дортуарах українські вистави, видавали на гектографах українські часописи; цілою отарою — з ризком найтяжчих кар — бігали на спектаклі українських труп, що часами заїздили до Полтави.

Особливо любило бурсацтво ці вистави. Та й не було в тому нічого дивовижного, бо, окрім сердечного п'отягу до рідної штуки й історії — ті часи були вищим розцвітом національних корифеїв театру: М. Кропивницького, І. Карпенка-Карого, Саксаганського, Садовського, Заньковецької, Затиркевичевої й інших видатних артистів, що періодично приїздили до Полтави і незмінно мали в ній тріумфальний успіх. Не знати на пам'ять всіх народніх пісень, не бачити когось з перелічених вище артистів, не вміти танцювати гопака, не бути ознайомленим з новою п'есою Карпенка-Карого або Кропивницького, це значило стати посміховищем, вартим зневажливих жалощів всього юнацтва семінарії. І це був той „інший” світ, та природня атмосфера, якої прагла бурса щирим серцем і всіма почуттями своїх молодих душ.

З другого боку, нудна „божественна” наука, що вчила переважно покори й побожності, намагаючись прищепити юнацтву мало чи не монастирське послушення та богобоязливість, — була такою далекою від життя, від щоденних інтересів і оточення, сухою й формальною. Виходило одже природним, що здебільшого та наука досягала як раз протилежних наслідків. Замість послушення — опір; замість побожності — атеїзм, або, як тоді звали, „нігілізм”, — були мало не загальною пошестю, що на неї хворіло все,

більш доросле, школярство. Це насильне стримання духа протесту одночасно штовхало хлопців і до знайомства з революційними ідеями, викликало інтерес не до проблем раю та пекла на небі, але до оцінки пекла та раю на землі. А позаяк між тим юнацтвом, як ми вже й зазначали, не було жадних панських тенденцій, то революційність його мала ширій та глибокий демократизм і заховувалась з генерації до генерації.

Не диво ж, що, виростаючи в отій атмосфері, учні полтавської семінарії здебільшого виносили в життя викристальовану любов до рідного краю. Не диво, що бачимо багатьох з них і раніш, і особливо в нинішній час відродження України, як енергійних працівників на всіх полях національно-державного українського життя.

В такім-же оточенні зростав і Симон Петлюра, більш чутливий і експансивний, як інші його однокласці. Надто ретельно виявляв він і свій протест, і свої симпатії, а через те адміністрація семінарська визнала найкращим вигнати його з школи, коли вже він дійшов до старших класів.

Опинившись по-за школою, не маючи піддержки від старого вже батька, а — навпаки — змушений допомагати своїй родині власними силами, — Петлюра починає сам собі добувати хліб переважно тяжкою і невдячною працею домашнього навчителя. Але-ж по-за цією працею він цілком поринає в роботу над власною самоосвітою й потроху втягується в конспіративно-революційні гуртки.

Ми бачимо його, коли він пробує вступити до університету й, не мавши успіху, перебірається до Галичини, до гурту інших емігрантів українців з Росії й слухає якийсь час лекції у Львові. Тут-же він починає й перші спроби на літературному полі.

В тяжкій боротьбі за існування проходять ці 5—6 літ його життя.

А тим часом в бувшій Росії, після нещасливої японської війни, починається політична весна. Доходять перші пориви теплого вітру й до Галичини, хвилюють і ваблять молоду душу, невдержимо кличуть до рідної землі, до близьких людей, до змученого свого селянства, перед яким ніби-то починає загорятись зоря нового життя.

І от, перед революцією 1905-го року, Симон Петлюра — знову на Україні. Він працює в київських робітничих гуртках, вже як досвідчений агітатор і організатор. Вкупі з тими-ж робітниками лупає струхлявілу скелю російського самодержавія, при всіх нагодах говорить запальні промови, пише статті й прокламації, розбуджуючи приспане національне почуття робочої маси. Тут він в гурті з тими діячами української соціал-демократії, що й потім, вже в Новій Україні невтомно працюють вкупі з ним, як от: В. Винниченко, М. Порш, В. Садovsky, З. Маргуліс, і. т. д.

В гурті значної української інтелігенції, яка, почувавши наближення великих політичних одмін, виходить з тих щілин, куди її позаганяв російський самодержавний царизм, — Петлюра так само наводить для себе широке поле діяльності й по-за партійною своєю приналежністю. Часами це накликає на нього незадоволення ортодоксів-соціалістів-демократів, але він стоїть на тій позиції, що в цей час треба сприяти *всьому українському рухові*, в його цілості, а не лише якійсь окремій його течії.

І в дальшій своїй діяльності він зостається незмінно вірним цій позиції.

Коли нарешті захитався стовп російського деспотизму і перший промінь волі пробіг по українській землі, коли вже з'явилась і ластівка відродження України — перша українська газета у Києві — „Громадська Думка“, — бачимо знову Симона Петлюру в найтіснішому гуртку фанатиків-патріотів, — Є. Чикаленка, Б. Грінченка, В. Антоновича, Ф. Мату-

шевського, С. Єфремова і т. д. Вкупі з цими людьми які ніколи не належали до партії, членом котрої був С. Петлюра, він вступає в осередок працівників першої національної преси. Коли закрита „Громадська Думка“ відроджується під назвою відомої газети „Рада“, що для багатьох теперішніх українських інтелігентів була національним університетом, — Петлюра працює вже тут на відповідальній посаді секретаря редакції.

Бути єдиним секретарем щоденного видання — досить тяжка робота, але при виданні *першої української газети*, вона була роботою просто каторжною. Треба ж знати, що в „Раді“ не було жодного рядка, вирізаного з інших видань, позаяк іншої періодичної української преси тоді ще не було, й увесь матеріал треба було писати рукою. Мало того, коли народилась газета, треба було вишукати й виробити газетну термінологію, треба було кождий рукопис, а особливо — надісланий з провінції, мало не заново писати самому, бо люде одвикли або й забули літературну мову і тільки тепер починали її вчитись. З раннього рана и до пізньої ночі доводилось сидіти членам редакції за писальними стопами, а секретарь ще мусів бігати в-ночі до друкарні, щоби допильнувати виходу числа газети, бо й друкарні тільки тепер починали вчитися українського друкарства.

Дійсно, оглядаючись нині на ці, повні високого під'йому часи, дивуєшся, скільки тоді доводилося витратити енергії й упертости на переборення найменчих, здавалося б, дрібниць. І, не зважаючи на це, Петлюра, як і інші члени редакції, в цей період переживав прекрасні хвилини радості й самозадоволення з якої творчої праці. Не бувало неділі, або якогось свята, щоби з привички, навіть у вільний від роботи день, всі співробітники „Ради“ не зібрались в тісному й убогому помешканні своєї — справді рідної — редакції. Це була дружня, міцно

спаяна спільним високим інтересом сім'я, в якій одним з кращих молодих членів був „Симон Іонин“...

Через якийсь час Петлюра покидає редакцію „Ради“, бо йому пропонують стати на чолі нового робітничого органа „Слово“, редактором якого він і стає. . . .

Не довго тривала перша Російська політична весна. Не впала стара скеля, лише була захиталася, одже вчасно підтримала її, порохняву, „чорна сотня“ темної московської реакції. Всі весенні птахи або попали в сільце, або на якийсь час позабивались під стріху. Не втік в'язниці й Симон Петлюра, яка й перед тим не була йому незнайомою. Але й тут не схотіла доля передчасно зламати молоду силу, бо готувала її на далішні часи. Петлюра швидко знову побачив волю й тихенько узявся робити далі національну справу. Однак працювати в Києві йому було небезпечно, й він переїздить до самого осередку московського централізму й реакції — до Петербургу, з тим, щоб тут продовжувати працю на користь України

Як це не дивно, але-ж гримасою російського централізму було те, що в Петербурзі та потім у Москві навіть в часи найлютішої реакції й найбільших проявів національного гніту, можна було переводити певну політично-національну українську роботу, хоча би під прикриттям праці культурно-благодійної. Тут здавна існувало навіть два офіційно-визнаних українських осередки, нічого подібного яким не могло би мати найменшого місця десь на Україні. Такими осередками були „Товариство імени Т. Шевченка“, що ставило своєю метою допомогу шкільній українській молоді в Петербурзі, і „Петербурзьке Благодійне Товариство видання дешевих і корисних книжок“ на зрозумілій населенню мові. Обидва ці товариства скупчували коло себе всю Петербурзьку українську колонію, яка, не покладаючи рук,

енергійно, з невимовними труднощами переводила національну роботу. Це був той північний вогник, який ми завше бачили з України, вогник Української ідеї, що не вгасав у „Благодійному Товаристві“ протягом більш двадцятьох тяжких літ. Уряд цього Товариства, на чолі якого стояв тоді незабутній працюючий на ниві народнього відродження Українського, О. О. Русов, а потім — П. Я. Стебницький, вкупі з О. І. Лотоцьким та М. А. Славинським — були справжньою неофіційною українською амбасадю, нашим посольством в столиці Великоросії.

Окрім культурної роботи: одбірання дозволів і друкування тих чи інших українських книжечок, здається, не було жадної справи, якої б не доручали земляки зо всієї України своїм заступникам Петербурзьким, що сиділи там під скромною й тихою маркою „Правління Благотворительнаго Общества“ І, дякуючи їхній невтомній праці; умінню знайти якусь щілинку до вищої влади, коли в самому Петербурзі уперто твердили, що „Украины не было, нѣтъ й не будетъ“, на Україну не тільки долітала та чи інша користна книжка з Петербургу, але ж часами на тій книжці було надруковано, що видано її при матеріяльній допомозі якогось російського міністерства й ухвалено до народніх читалень та шкіл тих „мѣстностей, гдѣ народъ говоритъ на малорусскомъ нарѣчїи“.

Дякуючи їхній же роботі, Українська сцена збагачувалась новими й новими п'єсами, бо наша Петербурзька амбасада щасливо виривала їх з пазурів безжальної цензури, яка рішучо не хотіла випустити на світ якогось українського слова. Але часами й за цією, чисто просвітньою діяльністю, Петербурзька або Московська українські колонії виносили на людські очі ту чи іншу українську громадську думку, ту чи іншу національну справу. То вечірка на честь якогось українського діяча, то національний концерт, то маніфестація з приводу рско-

вин Т. Шевченка, то привселюдний виступ з приводу проблем словянства . . .

В перші часи по революції, коли з 1905 року центром українського життя природньо став Київ, — діяльність наших амбасад у Петербурзі й Москві трохи примерхла. І частина людей виїхала на Вкраїну, щоб мати змогу вже на рідній землі розправити свої крила, і частину функцій було передано до нових інституцій, що вже повстали на Вкраїні, де з кожним днем ширше розросталась громадська українська думка.

В ті часи українська інтелігенція з'являлась скрізь, навіть там, де старі працівники на ниві українського відродження її не сподівались. Справді, почувався подих весни, од якої в одну ніч зеленіють вчора ще чорні лани

. . . „Яка краса відродження країни!
Ще рік, ще день назад тут чувся плач рабів,
Мовчали десь святі під попелом руїни
І журно дзвін старий по мервому гудів.
Коли відкільсь взялася міць шалена, —
Як буря, все живе схопила, пройняла,
І ось, — дивись, — в руках замаяли знамена
І гимн побід співа невільна сторона! . . .“

Так мав повне право писати про ті часи мов за-
взрожений в чудовому сні новий видатний наш поет
О. Олесь. Дійсно, то були перші прояви весни на
Україні, що прокидалась після 240-літньої зими . . .

Але, коли швидко знову вдарив мороз, то знову
довелось відновляти хвальні й заслужені північні во-
гники. У Петербурзі було założено Український
Клуб „Громаду“, коло якого з'осереджувалось все
політично-громадське життя емігрантів з України.
Зчову ожили давні товариства, і тепер вони прова-
дили свою працю більш інтенсивно, в більшому мас-

штабі, бо все-ж таки революція залишила такий-сякий по собі слід і де-що від неї лишилось, як позитивне її надбання. Українські колонії тепер провадили свою діяльність більш завзято ще й через те, що минула революція на-віч показала багатьом скептикам можливість здійснення їхніх прекрасних „фантастичних мрій“ і дуже збільшила число активних робітників новими кадрами місцевих неситів і прїзжих з України емігрантів. Ті ж, хто мусів втекти з України до Холодної Півночі, будучи примусово відорваними від рідної землі, ще ретельніше працювали на її користь.

За цією безустанною працею в Петербурзі бачимо й Петлюру. Він заробляє собі на хліб в ролі бухгалтера в страховому товаристві, й, відбувши свої службові години, біжить до університету, де слухає лекції та одночасно організує українську студентську молодь на ґрунті націоналізму та української соціал-демократії. Він бере найдіяльнішу участь в житті „Громади“, яко член її президії; переважно провадить роботу політичну; працює в українських товариствах й знаходить час і для літературної роботи. Тут він набуває собі признання і пошани не тільки поміж молодчими працівниками, але й з боку діячів старшої генерації, як активна, енергійна, талановита людина.

Через якийсь час службові обставини переносять його до Москви. Але зміна місця не змінює його симпатій, вдачі й характеру праці. В тому значному й поважному гуртку українських патріотів, що жили в той час у Москві, Симон Петлюра одразу займає чільне місце. Тут так само половину дня й половину ночі віддає він на безкористну службу своїй улюбленій Вітчизні. В часи, коли на Україні все українське знову зазнало тяжкої пресії і друковане слово конало в корчах, міцно зтиснуте цензурними й адміністративними скорпіонами, в Москві народжувалось великої ваги періодичне видання—„Украинская Жизнь“.

В тісній, обідраній квартирці, з парою поламаних стільців й трьохногим столом, де проживав вкупі зі своєю дружиною, а потім й маленькою дочкою, Симон Петлюра під самим дахом височенного будинку на окраїні просторої Москви, — в гурті земляків дозрівала ця ідея. Там, побіжно вирішувались й інші питання великої принципіальної й практичної ваги для українців; виникали ідеї, що вимагали негайного переведення в життя; повставали проекти та гасла, що часом будили значну та енергійну акцію й на самій Україні.

І коли московська колонія нарешті спромоглася зібрати невелику кількість грошей, щоб розпочати видання солідного розміром і прекрасного по редакції журналу „Украинская Жизнь“ — Петлюра бере найблизчу участь в цій творчій діяльності, що захоплює його цілком. Спочатку він працює, як помічник редактора О. Саліковського, а вже швидко потім, як фактичний редактор журналу. Тут він виявляє себе і як вдумливий, тактовний редактор, і як талановитий публіцист, і як тонкий літературний критик. Не мало прикладає він праці й на те, щоб здобути для цього природньо - дефіцитного видання потрібні кошти. З цією метою літає він то в Петербург, то на Вкраїну до Києва, Полтави, Харкова: будірує, агітує, розворушує зневірену інтелігенцію і врешті добуває, що треба, у бідних на гроші фанатиків національного руху, а часами то й у заможніших „українофілів“, які, хоча и захоплювались етнографічним Українством до глибини душі, але-ж не до глибини своєї кешені.

В цей період життя ім'я С. Петлюри набуває популярності в Московських поступових колах російської інтелігенції. Поява його на естраді під час всяких громадських зібрань викликає увагу всієї аудиторії, а його глибокі змістом промови нотують газети, навіть явно ворожі до українських змагань.

Але й ця робота мусіла перерватись.

Вибухла війна. Вона поставила перед всеросійським імперіялизмом українську ідею на рівень державної зради й військового шпіонажу, зробила для росіян одіозним само слово „Український“, міцно замурувала всі шпарки, куди б могло просочитись те страшне слово, щільно затулила роти всім українцям, знищила всю пресу, припинила до-одного всі українські видання, навіть ті, що про війну говорили пояльніше від російської преси. Утворювалось вражіння, ніби дійсно нема на землі ніякої України й уже остаточно витравлено всі „безсмысленныя мечтанія кучки фантазеровъ и мазепинцевъ, —“ ворогів великої Росії, куплених на „прусскія марки“.

Відорваний від громадської роботи, Петлюра зостався, як риба на понадбережному піску. Але він не здає позицій. Надушує всі пружини й продирається в „Земський Союз“, а за його допомогою знову опиняється в знайомій і близькій йому Галичині, де й починає знову уперту працю поміж скривдженого рідного народу.

Минає рік, другий в тяжкій фізично, але ще тяжчій психологічно атмосфері. Але над царською Росією знову грюкнув грім. На цей раз удар був дужчий, і упав остогидлий поневоленим народам Молох, розвалилась тюрма народів, прояснилось задушливе повітря. Та, навчений досвідом 1905-го року, Петлюра вже не йме одразу віри тому, ніби щастя може раптом датися в руки. Він своїм духовим оком раніш, як інші, бачить, що доведеться покласти ще багато праці та зусиль, щоб остаточно вибороти для рідного краю право на вільне життя. І він, — письменник та промовець, — він перший починає активну роботу по утворенню національної армії. Ту бутафорську шаблю, що носив по уніформі „Земського Союзу“ з огидою й нудотою, він тепер для блага Вітчизни змінює на справжню крицю. Не тільки змінює. Він тримає її в своїй руці, що звикла тримати перо, не

гірше, як славні запорожські ватажки! Згодом не раз він і доводить це на ділі більш ніж блискучо.

Подумати тільки, якою дивною й химерною часом буває доля людини! Рожденний візником, як і великий син Чехії — Масарик; готовлений на попа; працює за бухгалтерською рахівницею; природний публіцист, — Симон Петлюра, коли його кличе Батьківщина, — стає організатором національної армії й потім — великим, історичним полководцем! І обережною рукою починає він вести за собою людей, тих, яких сам-же розбуджує від вікового сну, яким сам-же розкриває заспані сні на високу й прекрасну ціль.

Це-перша сторінка історії Симона Петлюри — народнього українського героя.

В цей період С. Петлюру і свої, й чужинці рівняли з А. Керенським. І, може й справді, в його діяльності під цей час було щось подібне до діяльності Керенського. Своім запальним словом він, як і Керенський, умів одразу захитати серця простих людей, умів коротко й очевидисто змалювати та фомулювати їм те, що вони відчували лише стихійно, не знаходячи самі ні форми, ні назви своїм почуттям.

Цю аналогію можна продовжити й далі. Прибувши, як представник утвореного ним-же свідомого українського війська, на перший військовий з'їзд у Києві, що відбувся по кількох місяцях після революції, С. Петлюра, обраний його головою, репрезентує в своїй особі коло мільйона українських вояків. І ті вояки, як і всякі інші неофіти, запалені ентузіазмом, одразу становлять собі найдальшу ціль. На цьому з'їзді вперше виразно проривається самостійницька українська течія. І Петлюра (до речі — осуджений за це багатьма українськими патріотами) вживає всіх зусиль, щоб пригасити надмірний *для того часу* стихійний порив. Він робить, як робив в подібних випадках і Керенський. Він ще вірить, як колись вірив і Керенський, в „здорову силу“ ро-

сійської демократії. Дійсно, Петлюра ще сподівався в можливість дружнього братерського життя з Москвою і, як колись Богдан Хмельницький, направляв народню думку в русло федеративної течії.

- Але на цьому й кінчається аналогія Петлюри з Керенським, як і взагалі кінчається аналогія між українськими й московськими інтелігентами. Бо, коли російська інтелігенція стає на чолі демократичного руху, то вона займає чільне місце лише до того часу, поки народні бажання відповідають її теоретичним, кабінетним міркуванням. Коли-ж народ починає проявляти більш рішучо *свою власну волю*, коли в його колективній душі визрівають нові змагання, — російський інтелігент, що втратив органічний зв'язок з масою народньою, губить рівновагу, лякається надмірності народніх бажань й випускає з рук стерно. Тоді, ставши на роздоріжжі, він не втримує народньої хвилі, що набігає на нього з страшенною інерцією, й та хвиля заливає його, кидає на-бік, заливаючи в душі образу чорної невдячності й песімістичної розпуки.

Чому-ж то так? А тому, що по всій величезній Росії, за винятком окремих знаних одиниць, *не було зовсім російської національної інтелігенції*. Російські інтелігенти були, так мовити, пан-російськими. Вони почували себе однаково на всім обширі Російської держави: чи в Москві й Петрограді, чи у Києві, чи Тифлісі, чи Ризі, чи Ташкенті, — вони скрізь були однакові. Свого-ж питомого народа вони не знали, безпосереднього зв'язку з ним не мали. Для них поняття „Русскій народъ“ було переважно тільки колективною назвою всього населення держави Російської, а одиниці з того народу здебільшого для середнього інтелігента уявлялись тільки як „Русскіє мужики“, з якими у інтелігента не було нічого спільного. Мужика звичайно треба піднімати до себе, еволюційно культивувати, перетворювати в дійсних людей, головне —

„опікуватися ним“, бо народня маса — то взагалі щось нижче від дійсних людей

А тим часом у окремих націй, що жили на території бувшої Російської землі, була *своя* інтелігенція, національна, питома, що безпосередньо вийшла з народньо-національного організму і мала з ним нерозірвану життєву звязь. Тим то, коли вибухла революція, то національна інтелігенція всіх націй Російської держави стала на чолі своїх народів і народи оберігали, поважали й цінили свій „мозок“, своїх проводирів. Тільки з російською інтелігенцією цього не сталося. Бо, як революція пішла далі, народ московський в своїх проводирях не побачив рідних йому людей і відступивсь від них. На чолі московського народу опинились або чужинці родом, оті Троцькі, Бронштейни, або чужі йому душею інтернаціоналісти Леніни-Ульянови, які й повели його по тому страшному шляху, що розвалив Росію, знищив Московію й так довго загрожує незнанням ще страхіттям всій Європі, а може, й всьому світові.

А в той час українська, як і інші національні інтелігенції, будучи витвором народньої стихії і утримуючи глибокий звязок з народньою масою, невпинно творить колективну волю своєї нації, вловляючи своїм духовим ухом кожен удар народнього серця. Вона для своєї діяльності відбірає імпульс з глибин народньої волі і через те при всіх умовах не губить свого чільного місця, не пускає свого народа, як отару без пастуха, в небезпечну подорож. В залежності від духового зросту нації й її політично-економічної самосвідомости, українська інтелігенція сама еволюціонує, відповідно еволюції свого народа. Це ясно засвідчено розвитком, наприклад, партії соціалістів-федералістів, яка в ті часи ще гуртувала коло себе видатнішу українську інтелігенцію. Не менш очевидно це підтвердив так само факт народження нової інтелігентської партії народньо-республіканської. І, навпаки, приклад політики деяких

відомих діячих українських, що не були близькими до народу і не змогли вчасно перемінити своїх кабинетних теорій, відповідно до нових вимог життя, як того в свій час не зробив і Керенський, доводить те саме, тільки противним шляхом.

Симон Петлюра — дійсний син свого народу, нагромаджує в своїй істоті елементи волі народньої, ясно чує національний пульс і вчасно направляє новий народній порив на раціональну путь. Сумна дійсність що-до поводження й намірів російської демократії дуже швидко розкриває йому очі на помилковість, чи — певніше — на безпідставну оптимістичність його тактики під час військового з'їзду. І, коли, волею війська, він стає спочатку першим військовим генеральним секретарем, а потім першим військовим українським міністром, — він вже ясно бачить, що всяка федерація України можлива лише через її самостійність. А, знайшовши правдиву путь і відчувши народні жадання, він вже далі веде по прямій лінії свій народ, і веде дійсно, як „лицарь без страху й догани“, готовий кожную мить зложити свою голову в кривавій боротьбі, під час якої він призириливо ігнорує всяку особисту небезпеку.

Тільки силою свого ентузіязму, а не силою незначної купки народньої миліції, так званих „вільних козаків“, організація яких витворена ним-же, він перемагає в січні 1918 року незрівняно більші большевицькі сили і увільняє Україну від неситої зграї московських розбішак. Цим фактом він пише другу сторінку своєї славної історії полководця.

Та нам, його сучасникам, тяжко змалювати такі близькі до нас страховинні часи. Це — діло дальших істориків, що зможуть оддалік дивитись на величні події новітньої історії. Але ж не можна не зазначити, з якою розпукою, з яким гірким почуттям страждання переживав Петлюра той жах розстрілу Києва, що вчинили большевики...

— „Коли б я мав ще хоч тисячу, хоч з п'ятьсот вірних і відданих людей, — ми б не допустили ворогів до серця України!“ — говорив він, по повероті в Київ, — об'їздячи з автором цих рядків місця недавніх боїв. — „Уявіть собі, що тут проти їхніх головних сил, які вели наступ на Київ, — у нас на лінії, завдовжки в дві верстви, стояло не більш сотки бойців А тепер, хоч ми й знову в Києві, але-ж знову ми не повні хазяїни в своїй хаті, бо за нами йдуть німці, яких нам нелегко буде здихатись!“

Це була гірка правда, яку швидко почали відчувати й всі ті, хто її не сподівався. . . .

Не спочиваючи новому духові в українському уряді, Симон Петлюра відмовився від міністерського портфеля й без відпочинку пішов знову на громадську роботу.

На губерніяльних народніх зборах (земському зібранні) Київщини його одноголосно обирають за голову Київської Народньої Управи. Повною душею поринає він знову в роботу, що має знов-таки ту-ж саму мету — відродження української нації й державности. Як рішучо простим шляхом йшов він на ворога й зброєю обороняв Україну за місяць перед тим, так само просто й без утоми тепер він підводить у мирного населення підвалини громадськості української, працюючи, яко організатор, адміністратор й творець нових громадських цінностей. Одночасно повертає він і до письменницької праці й використовує хвилини свого відпочинку, щоби регулярно працювати в часопису „Книгарь“.

Та вже з перших днів діяльності на мирному громадському полі, його починає турбувати ширша думка. Як з'уїв він об'єднати в один гурт вояцтво українське, так само тепер хоче згуртувати в один організм і все українське громадянство на ґрунті одноцільної, координованої праці в об'єднаній організації земських установ всієї України. І це йому

блискучо вдається. Скликаний ним з'їзд представників усіх Земст України приймає його проект „Всеукраїнської Спілки Земств“, обирає Всеукраїнську Земську Управу, а його — головою тієї Управи. В товариші йому дає таких визначних діячів і однодумців, як К. А. Мацієвич. О. Х. Саліковський, В. К. Прокопович і. т. п., які вкупі з Петлюрою починають плідно-творну працю на велику шкалу в сфері широкої й одностайної економічно-політичної діяльності всієї людності України.

Щоб зрозуміти вагу й значіння цієї праці для данного моменту, варто трошки спинити увагу на самому характері земського інститута, мало знайомого європейському читачеві. Земство — це, можна сказати, єдиний позитивний, дійсно корисний для селянської маси інститут, що зостався від старого московського режиму. В тій бюрократично-гнітючій атмосфері, що панувала в Росії, тільки земське й мійське самоврядування були тими єдиними віддушинами, куди пресочувалась громадська самодіяльність. Тільки тут ще міг жевріти громадський інтерес, тільки тут скупчувались дійсні народницькі елементи, тільки тут часами, хоча й глухо, й стримано, але все-ж таки могла виявлятися і озиватися громадська совість, народні бажання й прояви національно-поступових змагань. Через те навколо Земства згромаджувались чесні й опозиційні елементи, що були пройняті широко демократичними ідеями. В Земстві, в склад якого входили представники всіх верств місцевої людності, можна було часами почути й дійсний голос українського селянина; тут-же проявлявся й український інтелігент, якому здебільшого не щастило вилізти з категорії так званого „третього елемента“ тоб-то з найманих земських працівників. Але й в ролі найманого урядовця він провадив активну роботу, на якій звичайно лежало тавро „нелегальщини“, бо вона була напрямлена в-бік інтересів простого, затурканого люду.

Але, по-за всім зазначеним, позитивна й дійсно користна з боку політичного роля Земства на Вкраїні виявилась в останній час, коли Україна почала жити справжнім політичним життям і коли з'явилась змога всебічних державно-національних групувань. Впорядковані по принципу провінціальних сеймів окремих губерній, які в нинішній час фактично з'являються кантонами чи штатами єдиної України, окремі губерніяльні земські зібрання з перших днів революції перетворились на широко-демократичні установи на підставі найбільш досконалого виборчого методу.

Слід зауважити, що на Вкраїні перевести демократизацію всього громадського життя взагалі було дуже легкою й швидкою справою, бо українська нація фактично не мала жадної *своєї* буржуазії — ні земельної, ні тим більше — промислової. Всі ті поміщики, властители заводів і фабрик, значніші купці й комерсанти були або з поляків, або з жидів, або з росіян. Свідома-ж Україна знала тільки двох-трьох „своїх“ панів, але тим панам, щирим і заслуженим патріотам, в кожній національній гупировці радо одводили перші місця. Тим-то в нинішніх Земствах України, переконструйованих по нормальному представництву, маємо головне ядро репрезентантів сільської демократії і трудової інтелігенції, яка й веде пèред всій земський роботі. Провадючи діяльність, найпотрібнішу для осягнення інтересів своєї провінції, кожне з Земств не може й не хоче працювати ізольовано від своїх сусідів. Навпаки — при допомозі своїх виконавчих органів — Губерніяльних Земських Управ, Земства входять в безпосередні стосунки з сусідніми Земствами і, зберігаючи, таким чином, свою індивідуальну фізіономію, дружно й координовано працюють на загально-державні потреби.

Цей кантональний устрій урядовання, положений ще за старої Росії й швидко модифікований, відповідно вимогам момента, дає змогу уникнути на Вкраїні того провінціального партикуляризма, що

має для свого повстання досить підстав. Етнографічні, лексичні і всякі інші побутово-соціальні різниці між окремими кантонами України досить значні. Слобожанщина з одного боку й Поділля — з другого, Полтавщина і Волинь, не кажучи вже про Бесарабію й Полісся, мають в собі, може, більше різниць ніж, скажемо, Чехія й Словаччина. Але тим часом, іменно з огляду на існуючу здавна форму місцевого земського самоврядування, до сього дня й застається у всієї людности української спільною єдина державно-національна ідея без найменчих проявів якогось, здавалось-би, цілком природнього по теперішніх обставинах, хоча би і автономистичного, сепаратизму.

В цілях зміцнення тієї ідеї й розпочав Симон Петлюра організацію установ загально-земського самоврядування України.

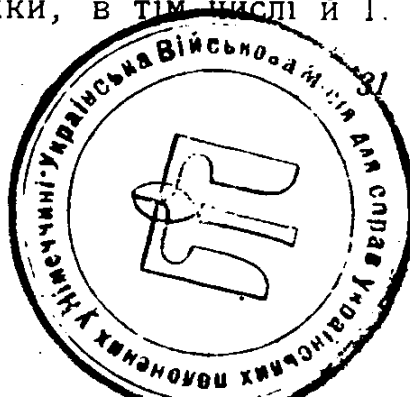
Користність цього нового Союзу, яким керували видатні громадські діячі, виявилася з перших-же днів. Поруч з організаційною роботою, Всеукраїнська Земська Управа мусіла одразу взяти на себе оборону українських громадян від тих безглузвих надсилств і дикого вандалізму, який, скоро по приході на Україну, почали виявляти німецькі вояки, спровоковані московським та польським елементами. Прояви їхнього варварського грабіжництва набрали ще більш різких форм після того, як руками тих-же німців було переведено монархичний переворот і посаджено на новий „Вкраїнський трон“ московського генерала П. Скоропадського.

В дні перевороту, само собою зрозуміло, в числі перших було заарештовано й Петлюру, хоча його в той час і не було в Києві, а всі знали, що він перебуває на могилі Т. Шевченка, у Каневі. Правда, його було швидко випущено, а Скоропадський йому щиро признавався, як давньому знайомому, що заарештовано його було „на всякий випадок“ бо, мовляв,

коли б Петлюра схотів виступити проти, то зміг би йому — „гетьманові“ — дуже пошкодити. До речі сказати: це була ледве чи не єдина розумна здогадка Скоропадського, не такого вже й лихого чоловіка, як дурного політика. І цю здогадку через неповних дев'ять місяців Петлюра й довів, більш ніж блискуче.

Одже тоді увесь стражденний народ український, зтиснутий гетьманськими посіпаками та їхніми помішниками-німцями тільки в одному Петлюрі вбачав свого визволителя. Тисячі телеграм, сотки депутатів з скаргами на надсильства, з проханнями про оборону адресуються до Петлюри зі всіх кутків України. Петлюра вживає всіх можливих заходів, навіть не раз їздить до Скоропадського, умовляє його, наводить йому всякі резони, й, не досягши жадних результатів, виступає з відомим Європі публичним протестом проти безглуздої й нечесної політики присланих на Україну німців. Цим листом, якого занотувала й антантська преса, Петлюра маніфестує свою ворожність до німецького командування на Вкраїні й накликає на свою голову нову біду. Німці (певне, не без Скоропадського) вишукують всякі причини, щоб ізолювати небезпешного їм Петлюру, але все-ж таки ще не зважуються зробити на нього одвертий напад. У них навіть виникає завчасу розкритий план, щоб вхопити Петлюру на вулиці, ніби невідому підозрілу особу, й запроторити кудись далі від Київа.

Це найбільш небезпечний період життя Петлюри; період, коли його приятелі й однодумці що-ранку сподівалися довідатись про сумну звістку, що його десь придушено в кутку. Боялися тим більше, що Петлюра, не зважаючи на всі поради й приятельські умовляння виїхати на якийсь час з України, хоча б до Галичини, що була ще не злучена з Україною, рішучо не хотів покинути свого поста, де чесно й сміло служив своїй Вітчизні. І тільки вже в-осени, коли Скоропадський і його прибічники, в тім числі й І.

Кістяківський, — колишній друг і однодумець Петлюри, його співробітник по „Украинской Жизни“, вважають, що всіх республіканців на Україні їм вже пощастило винищити, — вони тільки тоді заарештовують і вкидають Петлюру до хурдиги . . .

Сумно й тяжко було бачити орла, закутого в залізній клітці. Але-ж правда вимагає сказати, що в цьому факті була й позитивна, навіть подвійно позитивна сторона. Найсамперед ув'язнення зменчувало небезпеку для особистого життя Петлюриногo; а з другого боку було ясно, що це „мучеництво за ідею“ сприяє ще більшій популярності народнього героя, дасть йому той ореол, що в „час ваги і міри“ примусить увесь народ скоритись його єдиному слову.

Тим часом Петлюра і в тюрмі не сидить, зложивши руки. Він цілими днями працює пером, викінчує свою книгу — „Незабутні“ (літературні портрети видатніших письменників українських), при кожній okazії регулярно пересилає статті й замітки до „Книгаря“, перекладає для товариства „Час“ один за одним два великих романи авторів світової слави.

Так просиджує він сто з лишком день за ґратами, а тим часом в народі накипає нестриманий гнів проти гнобителів, на чолі яких стоїть самозванець Скоропадський „нешасний homunculus“, по влучній характеристиці відомого українського публіциста.

В цей час, відчуваючи удари народнього пульса, Український Національний Союз, в якому були репрезентовані всі політично-громадські українські течії, — ведомий В. Винниченком та М. Шаповалом, чує, що далі вже не можна стримати народнього обурення, й вирішує на потаємній нараді, що єдиним виходом з безнадійного становища може бути тільки народнє повстання. Союз робить свою героїчну постанову: він знає, що це — останній засіб, бо більш нічого не зостається. „Ми не можемо програти справи, говорить В. Винниченко, бо, коли навіть нас розіб'ють вщерть,

заженуть в Галичину чи за кордон, то й то успіх буде у нас, бо ми покажемо всьому світу, до якого одчаю нас довели в той час, коли *urbi et orbi* оповіщено про право на самовизначення кожної нації!“ Але, виходячи з таких думок, Національний Союз розумів, що найголовніший шанс успіху страшного ліла — це відповідне ім'я, відповідна особа, яка могла би одним покликом скупчити в лави повстанців увесь народ. А таким ім'ям, знову-таки символом визволення, могло бути тільки ім'я дійсного народнього вождя, Симона Петлюри.

Тим-то, коли назріла думка про повстання, було вжито всіх зусиль, щоб увільнити Петлюру з в'язниці. При допомозі давніх, ще по Петербурзькій роботі приятелів: М. Славинського, П. Стебницького, О. Лотоцького, які по наказу громадянства змушені були вступити в кабінет міністрів Скоропадського, Петлюру вирвано з лабетів гетьмана та Ігоря Кістяківського . . .

Багато лиха накоїв убогий „гетьман“ нещасній Україні; багато наробив непростимих дурниць і собі особисто, але ж найбільшою дурницею для себе, яка так дорого йому коштувала, було дати згоду на увільнення Петлюри з тюрми . . .

Перший день по увільненні, Петлюра присвячує Земству. Він знайомиться з руїною, що зробила гетьманська рука за час його ув'язнення, й намічає шлях до полагождення попсованого апарату.

Другий день він входить в курс загально-культурних і літературних справ, що провадить близьке йому товариство „Час“.

На третій — з головою поринає в політично-організаційну роботу Національного Союзу.

А вже на четвертий — він — член Директорії, Головний Отаман всього, — ще в той час майже неіснуючого українського республіканського війська. Увечері того ж таки четвертого дня в старій, сбдертій

(і єдиній!) салдатській шинелині, з коробочкою цигарок в руках, закутаний блаґеньким башликом, він вже їде товарним вагоном до Білої-Церкви, де стоїть зо дві тисячі січових стрільців з Галичини під керовництвом полковника Коновальця. А в-ночі вже по всьому Київу наліплено маніфест Директорії, підписаний Винниченком, Петлюрою, Швецем та Макаренком; маніфест в якому ці „одчайдушні люде“ кличуть весь український народ вставати до кривавої боротьби за Народню Республіку, знищену ще раз руками зрадників народніх — Скоропадського та Кістяківського.

Знов починають ревіти гармати у Київі; знову перестрашений люд метушиться між надією й одчаєм. Але що-день, то менчає розпука й зростає бадьорість. По місту літають „фантастичні чутки“. Невідомими шляхами доходять звістки, що увесь народ селянський пішов на заклик „батька Петлюри“, що село за селом, місто за містом, повіт за повітом, губернія за губернією зрікаються осоружного гетьманства і стають набік республіканського війська. І військо казково зростає. З маленького двохтисячного ядра протягом тижня виростає 100.000-на армія.

Не тут і не тепер говорити про динаміку цього надприроднього явища, коли забитий, приголомшений, одурений і запаморочений селянський люд, позний безмежного довірря до свого вождя, встає, мов один суцільний організм. І, коли Петлюрині штаби примушені вживати всіх заходів, щоб стримати потоки добровільних вояків, які їдуть на своїх санях, навантажених власним провіантом та викопаною з-під землі зброєю, на поміч Петлюрі — в той час у Київі, єдиному островці, що зостався на всій Україні не українським, Скоропадський купує за всяку ціну німецьку силу, кидає у вогонь учнів середньої школи, під рурами кулеметів виводить у бій п'яних московських офіцерів.

Повстання тривало місяць. Чому? . . . Чому Петлюра, у якого вже в перший тиждень було вдостало більше повного ентузіазму війська, ніж наемників у Скоропадського та Долкорукова, не брав Києва одразу?

Це питання мучило багатьох киян і мучило щодалі, то дужче, бо з кожним днем інертне, байдуже або навіть спочатку й вороже громадянство переносило свої симпатії на сторону повстанців і нетерпеливо очікувало їхньої появи у Києві. І цей психологічний перелом був цілком природньою річчю, бо жорстокість і безумство Скоропадського на всіх накликало жах. А разом з тим становище в середині Києва викликало незрозумілість що-до тихого темпу Петлюри. Справді, київське населення, бачучи, з яким легким серцем Скоропадський кидає у вогонь юнаків-гимназистів, не могло зрозуміти, що для свого війська Скоропадський — сатрап, який боронить виключно свою особу, а для повстанців Петлюра — „батько“. І, як батько, він прикладав усіх зусиль, щоб не пролилося дурно жадної краплини крові, щоб ніодна душа, запалена безмежною вірою в перемогу, — не загинула, не побачивши на власні очі наслідків свого героїзму.

Але варт тільки помислити, яке складне й небезпечне для успіху справи було це затягання. Чим гостріше імпульс, чим запальніше бажання, — тим більш швидкого способу здійснення воно вимагає. Бо високий підйом не може тривати довго на найвищому своєму шаблеві. А тим часом Петлюрині військо мерзло в степу під люті холоди; воно було недобре озброєно; не мало справжньої військової інтендантури. До всього того воно було переповнене таким ентузіазмом, який часто-густо стає ворогом потрібної у всякім гурті дисципліни.

І всеж-таки Петлюра справляється і з цим завданням. Він одночасно осягає дві мети: не дає упасти підйомові духа народнього, й методично, по точно розрахованому плану, переводить свою волю, що

разом є й волею народа, переводить досконало, через всі найтяжчі перепони до щасливого кінця.

14-го грудня Київ — серце України — вичищено від гетьмансько-німецької отрути. 21-го Петлюра вкупі з іншими членами Директорії в'їздить у столицю своєї землі. Його блискучі блакитні очі, що горять на виснаженому й змученому обличчі, бачуть таку учту, якої навряд-чи доводилось бачати комусь із московських царів. Сотки тисяч людей, що згрудились в одну масу по урочисто прибраних національними одзнаками вулицях, якими їде славний переможець до пам'ятника Богданові Хмельницькому, — повні одним почуттям подяки й здивовання. Слова: „Наш Гарібальді“ перелітають з уст в уста. І разом з тим встає питання: „Невже ж оця, така невизначна фізично істота; істота з такими лагідно-журливими очима і змореним, блідим обличчям — це той, чиє ім'я знане кожним — старим і малим — на Україні? Невже-ж це той вищий Обранець Долі, якому судила вона бути конденсатором всього народнього духа великого народу? . . .

В чім же ота безмежна принадність Симона Петлюри?

В його казковій духовій силі, в його невсипучій енергії, в фанатичному патріотизмі, в його чистім демократизмі, глибокій незломній вірі в силу своєї нації, в ідеальній чесности та безкорисности, котру публично визнав навіть його найлютіший ворог — Скоропадський. А це надто знаменне явище, щоб його не згадати тут. Тим більше, що це признание Скоропадського було в той момент, коли через Петлюру він переживав вищу стадію свого упадку. В присутности автора цієї брошури, якому довелося брати тяжку участь в комісії, що 13-го грудня диктувала останньому срамотньому гетьманові України текст капітуляції перед українським народом, на чолі якого йшов Симон Петлюра, — Скоропадський в при-

сутности всієї ради своїх міністрів заявив буквально так: „Петлюра — честный й умный человек!“

Так, дійсно. Петлюра — і честний, і розумний. І весь свій розум, і всю свою кришталеву чесність він віддає тій ідеї Вільної й Незалежної України, яка є єдиною провідною ідеєю всього його життя.

о о о

Нині Симонові Петлюрі 40 літ. Він повен сили й енергії. Одвоювавши й від Північних розбішак, і від чорних круків московського-німецької реакції рідну землю, він тепер працює на чолі Директорії, як полководець, як політик, як творець державного життя своєї Вітчизни, якій виборює визнання переможної Європи й Америки. Його не страшать ті трагічні обставини Рідного Краю, який знову переживає напад темних сил. Енергійно і уперто він боронить свою землю, а, боронючи Україну, разом з тим заступає грудьми свого народу й Європу від московського большевизму, як колись ту ж Європу заступав його народ від татарського ярма. І, коли Петлюрі, котрий ні при яких страховинних обставинах чи то для власного життя, чи то для життя свого рідного краю не тратить ні віри, ні певности в перемогу правди, — пощастить і тепер знову винищити на Вкраїні московську моральну чуму, — він на цей раз зробить велике діло не тільки для України, а й для всієї Європи.

Для свого ж народу, який і тепер має право пишатись, що породив такого сина, Симон Петлюра має повну можливість зробити ще багато добра. Наробить він не мало клопоту й історикам сучасної доби, бо муситимуть вони багато списати сторінок, щоб змалювати правдиво й повно цю легендарну постать, що жила й працювала у вік, коли завмерла легенда й казка.

Але він тую легенду оживив в розцвіті свого життя і сил. Він не тільки дійсно воскресив минулу легенду про багатирів і „характерників“ в цілому, але навіть в деталях

Народ по селах віри́ть і переказує із уст в уста, що, коли настав останній час терпіння, коли вже вщерть переповнилась гнівом народня душа, а Симон Петлюра сидів за міцними ґратами, то його товариші переслали йому листа. А в тому листі було змальовано коника. І от, Петлюра вирізує з паперу того коника, приліплює на стіну своєї камери й береться рукою за його гриву. Враз стіна розступається, і на своєму білому коні „батько“ летить до вірних стрільців — соколів, що вже стоять готові до бою . . .

Далі. — Народ устами повстанців зложив уже пісні й думу, „про Симона Петлюру й гетьмана Скоропада“, і вояки, вступаючи у Київ, співали цих пісень.

Далі. — Народ український цілком певен, що всі соціальні блага, яких він прагне, не може дати йому ніхто инший, як тільки сам Петлюра.

Так, Симон Петлюра воскресив казку й легенду. За те й казковою любов'ю й легендарним довіррям обдарував його український простий люд. Він віддавав Петлюрі і своє життя, і свою душу до повної його розпорядимости:

— Веди! Наказуй! . . .

Мати таке довірря, це здійснювати євангельські слова про ту безмежну й всемогутню віру, що може пересувати гори

Прага, 1919. 9./3.

Нові закордонні видання Товариства „ЧАС“ 1919-20 року:

1. „Наше Слово“, велика читанка В. Доги, з ілюстраціями І. Іжакевича, О. Судомори, П. Коновалюка, Н. Ширшова; частина І.
2. „Наше Слово“, велика читанка В. Доги, частина II., з портретами письменників.
3. „Війна грибів з жуками“, віршована казка з баревними ілюстраціями О. Судомори.
4. „Дід та баба“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
5. „Лисичка, котик та півник“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
6. „Мати-коза“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
- 7/8/9. Альбоми для самостійного малювання малими дітьми в барвах, роботи О. Судомори.
10. „Про дванадцять місяців“, слова ька казка Б. Німцової, з баревними ілюстр. А. Кашпара.
11. „Була собі хатка“, казка в картинах В. Прейсига.
12. В. Королів, Український національний герой СИМОН ПЕТЛЮРА, з портретом.
13. І. Грушка, „Ходські погазки“, переклад В. Старого, з баревними ілюстр.
14. Словянські казки для малих дітей, переклад В. Старого, з ілюстр.
15. Оповідання з „Зеленого Острова“, переклад В. Старого, з ілюстр.
16. Великий портрет (автотипія) Отамана С. Петлюри.
17. Малий портрет його-ж.
18. Портрет (автотипія) композитора О. Кошиця.

В ЧУЖИХ МОВАХ:

- 19, 20, 21, 22, 23. В. Королів, Біографія Отамана С. Петлюри (переклади на французьку, англійську, чеську, німецьку, італійську).
24. Dr. J. Dnistrianskyj: Ukrajinci Čechům.
25. Dr. Š. Smal-Štočkyj: Lvov, srdce západní Ukrajině.
26. Jar. Nečas: Upřímné slovo o stycích česko-ukrajinských.
27. H. Boczkowski: Z dějin Ukrajiny a ukrajinského obrození.
28. Dr. Korduba: Bukovina. O. Gozdawa: Uherská Ukrajina.
29. Dr. J. Máchal: Taras Ševčenko.
30. D. Dorošenko: Mezinárodní orientace Ukrajinců za války a revoluce.
31. M. Hruševskýj: Rusko a Ukrajina.
32. H. Boczkowski: Ukrajina a Ukrajinci (s národopisnou mapou).
33. Ševčenko: Jan Hus (Kacíř). Český překlad F. Tichého.

34. *Dr. Š. Smal-Stočkyj*: Opravdové vyhlídky vzájemnosti mezi Československem a Ukrajinou.
35. *J. Dnistrianskýj*: Ukrajina. (Přehled ukrajinské otázky s národopisnou mapou.) Přeložil prof. N. Havel.
36. *Dr. S. Smal-Stočkyj*: Lemberg (Léopol) — Coeur de l'Ukraine Orientale.
37. „*Válka hub s brouky*“. Překl. Fr. Tichého. Illustrace O. Sudomory.
38. „*Dědeček a babička*“. Ukrajinská pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
39. „*Matička koza*“. Ukrajín. pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
40. „*Liška, kocour a kohout*“. Ukrajín. pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
- 41, 42, 43. Alba s obrázky pro malování s ilustracemi O. Sudomory.

1. „Наше Слово“, велика читанка В. Доги, з ілюстраціями І. Іжакевича, О. Судомори, П. Коновалюка, Н. Ширшова; частина І.
2. „Наше Слово“, велика читанка В. Доги, частина II., з портретами письменників.
3. „Війна грибів з жуками“, віршована казка з баревними ілюстраціями О. Судомори.
4. „Дід та баба“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
5. „Лисичка, котик та півник“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
6. „Мати-коза“, казка, з баревними ілюстр. П. Лапина.
- 7/8/9. Альбоми для самостійного малювання малими дітьми в барвах, роботи О. Судомори.
10. „Про дванадцять місяців“, словацька казка Б. Німцової, з баревними ілюстр. А. Кашпара.
11. „Була собі хатка“, казка в картинах В. Прейсига.
12. В. Королів, Український національний герой СИМОН ПЕТЛЮРА, з портретом.
13. І. Грушка, „Ходські погадки“, переклад В. Старого, з баревними ілюстр.
14. Словянські казочки для малих дітей, переклад В. Старого, з ілюстр.
15. Оповідання з „Зеленого Острова“, переклад В. Старого, з ілюстр.
16. Великий портрет (автотипія) Отамана С. Петлюри.
17. Малий портрет його-ж.
18. Портрет (автотипія) композитора О. Кошиця.

В ЧУЖИХ МОВАХ:

- 19, 20, 21, 22, 23. В. Королів, Біографія Отамана С. Петлюри (переклади на французьку, англійську, чеську, німецьку, італійську).
24. Dr. J. Dnistrianskyj: Ukrajinci Čechům.
25. Dr. Š. Smal-Stočkyj: Lvov, srdce západní Ukrajině.
26. Jar. Nečas: Upřímné slovo o stycích česko-ukrajinských.
27. H. Boczkowski: Z dějin Ukrajiny a ukrajinského obrození.
28. Dr. Korduba: Bukovina. O. Gozdawa: Uherská Ukrajina.
29. Dr. J. Máchal: Taras Ševčenko.
30. D. Dorošenko: Mezinárodní orientace Ukrajinců za války a revoluce.
31. M. Hruševskýj: Rusko a Ukrajina.
32. H. Boczkowski: Ukrajina a Ukrajinci (s národopisnou mapou).
33. Ševčenko: Jan Hus (Kacíř). Český překlad F. Tichého.
34. Dr. Š. Smal-Stočkyj: Opravdové vyhlídky vzájemnosti mezi Československem a Ukrajinou.
35. J. Dnistrianskyj: Ukrajina. (Přehled ukrajinské otázky s národopisnou mapou.) Přeložil prof. N. Havel.
36. Dr. S. Smal-Stočkyj: Lemberg (Léopold) — Coeur de l'Ukraine Orientale.
37. „Válka hub s brouky“. Překl. Fr. Tichého. Illustrace O. Sudomory.
38. Dědeček a babička“. Ukrajinská pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
39. „Matička koza“. Ukraj. pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
40. „Liška, kocour a kohout“. Ukraj. pohádka. Překl. M. Noskové. Illustr. P. Lapyna.
- 41, 42, 43. Alba s obrázky pro malování s ilustracemi O. Sudomory.